

KAKO PREPOZNATI BOSANSKI, CRNOGORSKI, HRVATSKI I SRPSKI STANDARDNI JEZIK?

Zenaida Karavdić

mr. sc, viša stručna saradnica

Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik

zenaida.karavdic@izj.unsa.ba

Sažetak

Bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski standardni jezik za osnovicu imaju štokavsko narječje i stoga imaju dosta sličnosti. Međutim, kako se prostiru na različitim teritorijama, a i historija razvoja im je različita, to se u njima mogu pronaći i znatne razlike. U svim tim sličnostima i razlikama, postoje određena pravopisna, gramatička, tvorbeno pravila, kao i leksika po kojima se može prepoznati o kojem je standardnom jeziku riječ. Ovaj tekst namijenjen je bibliotekarima kao pomoć pri određivanju kojem standardu određeni tekst pripada i sadrži najvažnija pravila i leksiku po kojima se to može utvrditi.

Ključne riječi: bosanski jezik, crnogorski jezik, hrvatski jezik, srpski jezik, standardni jezik, norma, normativne razlike

Uvod

Bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski jezik predstavljaju standarde razvijene iz jednog organskog idioma koji se, budući da je rasprostranjen na širem prostoru, razlikuje po regijama u smislu dijalekata. Iako su dijalekti ono po čemu se ova četiri jezika najviše razlikuju, njihovi standardi, koje pronalazimo u pisanoj riječi koja se objavljuje u knjigama, časopisima i drugim publikacijama, zasnovani su ipak na istom narječju, a to je štokavsko. Razlike i u štokavskom narječju na različitim prostorima (uključujući donekle i kajkavsko i čakavsko za hrvatski standard) predstavljaju pak osnovu za razlike u standardima ovih četiriju jezika, koji se, pored čuvanja osnovice koja je vrlo slična, ipak pokušavaju približiti upotrebnoj praksi. I dok je lahko prepoznati, recimo, srpski jezik u tekstu pisanom ekavskom varijantom (često i ćirilničnim pismom), u ijekavskim latiničnim tekstovima¹ potrebno je ipak detaljnije potražiti razlike na osnovu kojih se može prepoznati radi li se o bosanskom, hrvatskom, srpskom ili crnogorskom jeziku.

Budući da u bibliotekarstvu postoji potreba da se pri klasificiranju i katalogiziranju odredi i jezik određenog teksta, to je ovaj članak napisan isključivo u svrhu pomoći bibliotekarima da što brže i jednostavnije odrede o kojem je jeziku riječ, bez pretenzija da sumira sve jezičke razlike između ova četiri standarda, kao ni da ih naučno prikaže i obrazloži. Naravno, to ne znači da razlike neće biti stručno i naučno zasnovane na adekvatnoj literaturi.

O sličnostima i razlikama između četiri standarda

Bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski su četiri standardna jezika koja ne samo da dijele istu dijalekatsku osnovicu kao bazu (štokavsko narječje) nego su im i tokovi standardizacije u određenim periodima bili zajednički (uglavnom u periodu standardizacije nekadašnjeg srpskohrvatskog). To je i razlog zbog koga se često ističe činjenica da je zapravo riječ o jednom jeziku – Dalibor Brozović (2002) je za organski idiom predložio naziv srednjejužnoslavenski.

¹ Iako se u teoriji navodi da su pisma bosanskog jezika i latinica i ćirilica, u praksi će se u poslijeratnoj literaturi naići gotovo isključivo na latinicu; tekstovi pisani prije rata, s druge strane, ne poštuju dosljedno normu bosanskog jezika, koja tada kao takva, pod tim imenom, i sa svim osobitostima, nije bila ni uspostavljena pa je za takve tekstove teško ustvrditi da su pisani bosanskim jezikom. To još i više važi za crnogorski jezik, čija se norma drastično promijenila u odnosu na dotadašnju uvođenjem dva nova grafema.

ski, ali taj naziv nije postao općeprihvaćen, a Snježana Kordić (2010, 98) zastupa tezu da je to isti i standard.

S druge strane, često se ističe i činjenica da je razdvajanje ovih jezika više politički nego lingvistički problem jer se tiče demokratskog prava svakog naroda da se izjasni kojim jezikom govori. Zbog toga se i dešava da jezik koji obični slušalac prepoznaje, npr., kao tipično bosanski – zbog čuvanja dužina i ijekavice – sam govornik naziva srpskim (u Republici Srpskoj), ili da jezik koji se prepoznaje kao srpski – zbog kraćenja dužina i ekavice – ili crnogorski – zbog silaznih akcenata izvan početnih slogova – govornik naziva bosanskim (u Sandžaku), ili pak da tipični hrvatski izgovor s mnoštvom hrvatskih riječi govornik naziva bosanskim (npr. govor Bošnjaka u Zagrebu). Sličnost standarda uglavnom omogućava i opravdava ovakve nazive, jer postoji ijekavska varijanta srpskog jezika, dosta riječi tipičnih za hrvatski jezik, koje se ipak koriste i u Bosni i Hercegovini u pograničnim dijelovima, ušlo je i u bosanski standard, a i hrvatski i crnogorski standard nisu se previše odmaknuli od nekadašnjeg srpskohrvatskog standarda, što je opravdano rješenje, jer velike promjene u pravopisu, pored toga što obično nailaze na otpor, za kratko vrijeme počinju stvarati poteškoće u čitanju tekstova nastalih na osnovu starog pravopisa, a time se gubi osnovni smisao norme – da olakša razumijevanje napisanog teksta.

Da stvar bude još kompliciranija, i minimalne promjene koje su unesene u svaki od četiri pojedina standarda, kao što su glas *h* u *kahva*, *lahko* i *mehko* u bosanskom, ili odvojeno pisanje *ne ću* u hrvatskom, češća upotreba konstrukcije *da* + prezent umjesto infinitiva u srpskom, kao i krupnije, kao što je uvođenje dva nova fonema *ś* i *ź* u crnogorskom ili pokušaj uvođenja digrafa *ie* na mjestu nekadašnjeg jata u hrvatskom, nailaze na jak otpor svih onih koji koriste određeni standard pa se tako na sve četirima jezicima pišu tekstovi koji imaju neki svoj pravopis, odnosno izbor iz pravopisnih pravila koji se zasniva uglavnom na mješavini novih pravila i nekadašnjih, srpskohrvatskih, a po kriterijima koje uspostavlja(ju) sam(i) autor(i). Zbog toga se, praktično, određivanje jezika nekog teksta svodi na određivanje nacionalne pripadnosti samog autora teksta, ali ni to nije uvijek pouzdan metod – npr. Kosovari koji pišu “štokavskim”, iz političkih razloga, najradije će odabrati (nedosljedan) hrvatski standard, a nazvat će ga prema svojoj nacionalnoj pripadnosti – Albanci će najčešće navesti da je to hrvatski, a Bošnjaci da je bosanski.

Ipak, nisu sve promjene ostale neprihvaćene. Činjenica je također da su se nove norme uglavnom nastojale približiti stvarnom govoru jer je norma srpskohrvatskog, koliko god bila opća, upravo zbog te svoje uopćenosti u različitim rješenjima bila strana praktično na cijelom teritoriju na kojem je važila. Standardizacija sva četiri zasebna jezika prvo se prihvatila mijenjanja tih pravila, i na tome se uglavnom i zasnivaju razlike između četiri današnja standarda. I upravo ta različita rješenja odmah su prihvaćena kod svih govornika i na njima se zasniva prepoznavanje o kojem se standardu radi.

Bosanski jezik

Standardizacija bosanskog jezika nije bila suviše radikalna. Zbog činjenice da je standardizacija bosanskog jezika nastavak standardizacije započete još sedamdesetih godina prošlog stoljeća, u vidu borbe za “bosanskohercegovački standardnojezički izraz” kako su ga tada zvali, što je podrazumijevalo borbu za ulazak značajki bosanskohercegovačkih govora u standard, to su promjene koje su unesene u nju nastojale uglavnom poštovati jezički izraz svih naroda u Bosni i Hercegovini, ne samo Bošnjaka, kako je “bosanskohercegovački standardnojezički izraz” i zamišljen. Stoga uglavnom i nisu pravljene neki dramatični rezovi, nego je blaga prednost data nekadašnjoj “zapadnoj varijanti” srpskohrvatskog jezika, koja se u Bosni i Hercegovini doista i koristila u cijelom zapadnom dijelu, s tim da je i “istočna varijanta” ostala dozvoljena.

Ono što jeste bilo radikalno u bosanskom jeziku jeste vraćanje ili prihvaćanje glasa *h* u riječima u kojima je uobičajeno u govoru Bošnjaka, prvenstveno *lahko*, *mehko* i *kahva*, ali i u *hrskati*, *hren*, *hurma*... Dok je u potonjim *h* uglavnom prihvaćeno, još uvijek se osjeća jak otpor prema *lahko*, *mehko* i *kahva* i pitanje je koliko će ovi oblici moći opstati kao isključivi u normi bosanskog jezika. Osim toga, na osnovu dijalekata u brojevima se opredijelilo samo za sufix *-er-* umjesto *-or-* (*deveterica*, *jedanaestero*), a podignuti su na nivo standarda i neki prijašnji dijalektizmi, kao što su *erende*, *stahor*, *bašča*, *baildisati se*, *guvno*, *horoz*, *pozaimati*... I ovim se rješenjima također pruža stanoviti otpor. Pored toga, ono što je izmijenjeno, a uglavnom prihvaćeno, jest i izostanak glasovne promjene u prisvojnom pridjevu od imenica na *-ica* (*caricin*, *majkin*, ne i **caričin*, **majčin*) te pridjevi na *-iji* (*dječiji*, *božiji*).

Od ostalih mogućih promjena, bosanski jezik opredijeljen je za sljedeće:

- isključivo *ć* u *opći, općina, svećenik (sveštenik)* samo pravoslavni)
- *je* kao refleks kratkog *jata* u izvedenicama od glagola *teći (utjecaj)*
- dozvola prefiksa *prije-* pored *pre-* (*prijevod, prevod*), *protu-* pored *protiv-* (*protivotrov, protuotrov*), *su-* pored *sa-* (*saborac, suborac*)
- prednost sufiksu *-ica* u odnosu na *-ka* (*profesorica, doktorica*)
- ravnopravnost glagolskog nastavka *-irati* u odnosu na *-ovati* i *-isati* (*angažirati/angažovati, orijentirati/orijentisati*)
- dozvola sufiksa *-ni* pored *-ski* (*autobuski/autobusni*); isto i kod pridjeva izvedenih od imenica na *-ija* (*operacijski/operacioni, redakcijski/redakcioni*)
- izbacivanje sufiksa *-um* (*preludij, aluminijski*)
- razdvojeno pisanje futura I (*pisat ću, *pisaću*)
- pisanje uobičajenih konstrukcija prijedlog + imenica u priloškoj službi sastavljeno, kao prilog (*uvis, uredu*)
- prednost glasu *b* nad *v* u posuđenicama (*Babilon, labirint*)
- sporadično vraćanje etimološkog *u* umjesto *v* u riječima *august* i *euro*, ali *Evropa*
- dozvoljen dubletni komparativ od pridjeva *suh*: *suhlijsuši*, ali od *gluh* samo *gluši*
- ravnopravna upotreba nekih riječi koje su se doživljavale kao hrvatske, npr. *tisuća, kruh*
- sufiks *-(s)t(a)* (*akrobat(a), komunist(a)*)
- genitiv množine bez dodavanja nepostojanog *a* (*afiksa, akorda*)
- naporedna upotreba glagola sa sufiksom *-nu-* i bez *-nu-* (*maći* i *maknuti, pući* i *puknuti*)
- naporedna upotreba sufiksa *-iv* i *-ljiv* (*predvidiv* i *predvidljiv*)
- tačka iza skraćenica *dr.* i *mr.*
- *h* dosljedno u *haos, hemija, hirurgija...*
- prednost *s* u odnosu na *z* u *konsekventan, impulsivan...*
- sufiks *-tija* dosljedno u *demokratija, birokratija...*
- dozvoljeno pisanje stranih imena i izvorno i fonetski
- rimski brojevi bez tačke, osim u naslovima

Osim ovih pravopisnih, fonetskih, tvorbenih i donekle morfoloških pravila, postoje i sintaksičke značajke. One se svode na:

- preporučenu upotrebu infinitiva umjesto konstrukcije *da* + prezent (*hoću reći* umjesto **hoću da kažem*)
- preporučenu upotrebu glagola *trebati* u ličnom glagolskom obliku (*trebam raditi* umjesto **treba da radim*)
- mjesto enklitike po mogućstvu na drugom mjestu u rečenici, ali bez razbijanja imena i prezimena (*Lijepa je žena prošla ulicom*, ali *Abdulah Sidran je naš čuveni pjesnik*)

Crnogorski jezik

Samostalna standardizacija crnogorskog jezika započela je najkasnije – 2007. godine i stoga je ovaj standardni jezik najmanje normiran od sva četiri standarda. Od osnovnih zadataka koji se postavljaju pred one koji normiraju jedan standardni jezik – a to je izrada pravopisa, gramatike i rječnika – urađena su dva, tj. dosad su napravljeni pravopis i gramatika, dok se uveliko radi i na rječniku crnogorskog jezika.

Iako je najkasnije krenuo putem nove, samostalne standardizacije, crnogorski jezik možda je unio najradikalnije promjene, a to su nova dva grafema – *š* i *ž*, koja stoje na mjestu *sj* i *zj* u ostala četiri standarda kada u crnogorskom jeziku dolazi do jotovanja (*šever/sjever, ženica/zjenica*), ali i u nekim drugim riječima na mjestu *s* i *z* (*šeka, žato*). Ipak, s obzirom na radikalnost ove promjene,² ona još nije postala općeprihvaćena, a vrijeme će pokazati hoće li ona i opstati u crnogorskom standardu ili će se od nje odustati.

Ono što je novo u odnosu na dotadašnji standard i odmah je postalo općeprihvaćeno jeste normiranje odričnog oblika glagola *biti* (*jesam*) isključivo s *-ije-*: *nijesam, nijesi, nijesmo, nijeste*, a donekle i jekavsko jotovanje *t* i *d* (*ćerati, đe*), iako su u potpunosti dozvoljeni i nejotovani oblici (*tjerati, gdje*). Ovome se pridružuje i imenica *svijetlo*, koja u ostalim trima standardima ima isključivo oblik *svjetlo* te oblici pridjeva s *-ije-* (*lijepijem*, ali i *lijepim*).

Ostala pravopisna pravila uglavnom se slažu s rijašnjim, zajedničkim, te novim pojedinačnim standardima, a od mogućih različitih rješenja, crnogorski normativci opredijelili su se za sljedeća:

- isključivo *št* u *opšti, opština*

² Promjene u grafiji su inače najnezahvalnije u standardizaciji jer vrlo brzo dovode sve starije tekstove do nečitljivosti. Tipičan primjer za to je pokušaj zamjene njemačkog *ß* sa *ss* (i još nekih drugih grafema) – iako je bilo potpuno opravdano grafeme koji nisu zajednički za većinu jezika, naročito za engleski, zamijeniti grafemima ili kombinacijom grafema koji postoje u većini jezika, pogotovo u eri kompjutera i interneta, i iako je ostavljen period od više godina da se vidi hoće li prijedlog biti prihvaćen, na kraju se ipak ispostavilo da je navika i tradicija jača od praktičnosti te se odustalo od potpune zamjene, nego su dozvoljena oba grafema.

- *i* kao refleks kratkog *jata* u izvedenicama od glagola *teći* (*uticaj*)
- jednakost prefiksa *prije-* i *pre-* (*prijevod/prevod, prijenos/prenos*), ali prednost sufiksu *protiv-* u odnosu na *protu-* (*protivotrov*), te *sa-* u odnosu na *su-* (*sadruk*)
- ravnopravnost sufiksa *-ka* i *-ica* (*autorka/autorica*, ali samo *profesorica*, ne i **profesorka*)
- dozvoljavanje nekih glagola *-irati* u odnosu na one na *-ovati* (*angažirati/angažovati*, ali samo *imponovati*), ali ne i na *-isati* (*orijentisati*)
- jednakost sufiksa *-ski* i *-ni* kod pridjeva izvedenih od imenica na *-ija* (*akcijski/akcioni*)
- naporednost imenica sa sufiksom *-um* i bez njega (*aluminij(um)*)
- futur I može se pisati i sastavljeno i rastavljeno (*писаću / pisat ću*)
- pisanje uobičajenih konstrukcija prijedlog + imenica u priloškoj službi sastavljeno, kao prilog (*odskora, uglas*)
- prednost glasu *v* nad *b* u posuđenicama (*lavinint*)
- *v* umjesto *u* u riječima *avgust, Evropa, klovn* i sl.
- nedozvoljen glas *h* u riječima kao *urma, lako, meko, kava/kafa*
- samo sufiks *-or-* u brojevima (*devetoro*)
- dozvoljena je i glasovna promjena i njen izostanak u prisvojnom pridjevu od imenica na *-ica* (*majkin/majčin*)
- prisvojni pridjevi su na *-ji*, ne na *-iji* (*kozji/koži*)
- naporednost sufiksa *-(s)t* i *-(s)ta* (*akrobat(a), aktivist(a)*)
- dopuštanje nepostojanog *a* u genitivu množine nekih imenica (*afikasa*, pored *afiksa*)
- naporedna upotreba glagola sa sufiksom *-nu-* i bez njega (*maknuti/maći*)
- naporedna upotreba pridjeva sa sufiksima *-ljiv* i *-iv* (*predvid(lj)iv*)
- nema tačke iza skraćenica *dr* i *mr*
- *h* dosljedno u *haos, hemija, hirurgija...*
- *s* dosljedno u *konsekventan, impulsivan, kosmopolit...*
- sufiks *-tija* dosljedno u *demokratija, birokratija...*

- preporučeno je pisanje stranih riječi fonetski
- bez tačke iza rimskih brojeva, osim u naslovima

O sintaksičkim značajkama crnogorskog jezika, na žalost, nemamo konkretnih podataka, ali na osnovu primjera mogli bismo izvući zaključke:

- prednost upotrebi infinitiva u odnosu na konstrukciju *da* + prezent (*moraju pribaviti, više se ne može oporaviti*)
- prednost bezličnoj upotrebi glagola *trebati* (*Kad je trebalo da ih ostavim...*)
- enklitike ne teže drugom mjestu u rečenici (*Crnogorski govori organski se pribrajaju..., Oko vrata videla se dotrajala..., Duge jesenje kiše su nepodnošljive*)

Hrvatski jezik

Hrvatski jezik se kao “zapadna varijanta” izdvajao još u okviru srpskohrvatskog, a i prije srpskohrvatskog postojala su izričita (odnosno napisana, u vidu priručnika) pravopisna rješenja za hrvatski jezik koja su se vremenom mijenjala. Najnoviji pravopisi odlučili su se za neka ranija rješenja (npr. neprelazak *l* u *o* u *stol, sol, kolca, stolca*; Muratagić-Tuna 2005, 129–130), dok se, s druge strane, od nekih odustalo zbog ustaljenosti kasnijih pravila (etimološki pravopis, osim ponekih ustupaka, kao što su čuvanje *d* i *t* i ispred *c, č* i *ć* – *podcrtati, nadčovječan, odćušnuti, dobitci*; Muratagić-Tuna 2005, 124).

Kod hrvatskog jezika problem predstavlja postojanje više pravopisa³ koji imaju različita rješenja (npr. *ne ću* u Babić-Finka-Moguš naspram *neću* u Badurina-Marković-Mičanović). Ipak, pored različitosti, određena su se pravila ustalila i manje-više svi ih korisnici poštuju. To bi bila sljedeća pravila:

- isključivo *ć* u *opći, općina*
- *je* kao refleks kratkog *jata* u izvedenicama od glagola *teći* (*utjecaj*)
- prednost prefiksu *prije-* u odnosu na *pre-* (*prijevod, prijenos*), *protu-* u odnosu na *protiv-* (*protuotrov, protupravno*), *su-* u odnosu na *sa-* (*suborac, suradnja*)
- prednost sufiksu *-ica* u odnosu na *-ka* (*profesorica, doktorica*)
- prednost glagolima na *-irati* u odnosu na one

³ Vladimir Anić, Josip Silić: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga, Zagreb 1986, 1987, 1990; *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb 2001; *Pravopisni priručnik. Dodatak Enciklopedijskome rječniku hrvatskoga jezika*, Zagreb 2004; Stjepan Babić, Sanda Ham, Milan Moguš: *Hrvatski školski pravopis*, Zagreb 2005, 2008, 2009, 2012; Lada Badurina, Ivan Marković, Krešimir Mičanović: *Hrvatski pravopis*, Zagreb 2007, 2008; Stjepan Babić, Milan Moguš: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb 2010, 2011; *Hrvatski pravopis* (gl. ur. Željko Jozić), Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2013...

na *-ovati* i *-isati* (*angažirati, orijentirati*)

- prednost sufiksu *-ni* u odnosu na sufiks *-ski* (*autobusni*), ali prednost *-ski* kod pridjeva izvedenih od imenica na *-ija* (*operacijski, redakcijski*)
- izbacivanje sufiksa *-um* (*preludij, aluminiij*)
- razdvojeno pisanje futura I (*pisat ću, *pisaću*)
- pisanje uobičajenih konstrukcija prijedlog + imenica u priloškoj službi sastavljeno, kao prilog (*uvis, ustranu*)
- prednost glasu *b* nad *v* u posuđenicama (*Babilon, labirint*)
- *u* umjesto *v* u riječima *august, Europa, klaun* i sl.
- komparativ od pridjeva *suh* i *gluh* isključivo *suši* i *gluši*
- dozvoljen glas *h* u riječima kao *hrskati, hren, hurma*, ali ne i **lahko, *mehko, *kahva*
- dubletni sufiks *-er-* i *-or-* u brojevima (*devetero/devetoro*)
- provođenje glasovne promjene u prisvojnom pridjevu od imenica na *-ica* (*caričin, majčin*)
- prisvojni pridjevi su na *-ji*, ne na *-iji* (*božji, kozji*)
- isključivo sufiks *-(s)t*, ne i *-(s)ta* (*akrobat, komunist*)
- dopuštanje nepostojanog *a* u genitivu množine nekih imenica (*afikasa, akorada*, pored *afiksa, akorda*)
- prednost glagolima sa sufiksom *-nu-* nad onim bez *-nu-* (*maknuti, puknuti*)
- prednost sufiksu *-ljiv* nad *-iv* u pridjevima (*predvidljiv*)
- tačka iza skraćenica *dr.* i *mr.*
- *k* dosljedno u *kaos, kemija, kirurgija...*
- *z* dosljedno u *konzekventan, impulzivan, kozmopolit...*
- sufiks *-cija* dosljedno u *demokracija, birokracija...*
- prednost pisanju stranih imena izvorno
- dosljedno tačka iza rimskih brojeva

Sintaksička pravila za hrvatski jezik su sljedeća:

- infinitiv umjesto konstrukcije *da* + prezent (*hoću reći, želim vjerovati*)
- glagol *trebati* u ličnom glagolskom obliku (*trebam olovku, trebam doći*)
- preporučena je enklitika na drugom mjestu u rečenici u biranom izrazu (*August je Šenoa umro od...*)

Srpski jezik

Standardizacija srpskog jezika je, čini se, tekla najmirnije i s najmanje ekstremnih rješenja, prvenstveno stoga što su govornici srpskog jezika imali znatan udio u ukupnom broju govornika srpskohrvatskog jezika, ali više zahvaljujući činjenici što se standardizacija srpskohrvatskog jezika proizvodila na prostoru Srbije (dogovori oko Pravopisa iz 1960. godine, kao i njegova priprema i štampa, obavljani su u Novom Sadu). Stoga srpski jezik, pored ekavice, po kojoj se ionako dovoljno razlikuje od ostalih standarda, u ijekavskoj varijanti, osim pojedinih riječi kao što su *svjetložit, svjetloplav...*, pored *svijetložit, svijetloplav...*, nema nekih većih specifičnosti, nego je uglavnom opredijeljen drugačije nego hrvatski i donekle bosanski i crnogorski:

- isključivo *št* u *opšti, opština*
- *i* kao refleks kratkog *jata* u izvedenicama od glagola *teći* (*uticaj*)
- jednakost prefiksa *prije-* i *pre-* (*prijevod/prevod, prijenos/prenos*), ali prednost sufiksu *protiv-* u odnosu na *protu-* (*protivotrov*), te *sa-* u odnosu na *su-* (*sadrug*)
- prednost sufiksa *-ka* u odnosu na *-ica* (*autorka*)
- prednost glagolima na *-ovati* i *-isati* u odnosu na one na *-irati* (*angažirati, orijentisati*)
- prednost sufiksa *-ni* u odnosu na *-ski* kod pridjeva izvedenih od imenica na *-ija* (*akcioni*)
- imenice sa sufiksom *-um* ne preporučuju se bez njega (*aluminijum*)
- futur I piše se sastavljeno (*pisaću*)
- pisanje uobičajenih konstrukcija prijedlog + imenica u priloškoj službi razdvojeno (*u stranu, do tamo*)
- prednost glasu *v* nad *b* u posuđenicama (*labirint, Vavilon*)
- *v* umjesto *u* u riječima *avgust, Evropa, klovn* i sl.
- nedozvoljen glas *h* u riječima kao *urma, lako, meko, kava/kafa*
- samo sufiks *-or-* u brojevima (*devetoro*)
- glasovna promjena u prisvojnom pridjevu od imenica na *-ica* (*majčin*)
- prisvojni pridjevi su na *-ji*, ne na *-iji* (*kozji, božji*)
- prednost sufiksu *-(s)ta* u odnosu na *-(s)t* (*akrobata, komunista*)
- bez nepostojanog *a* u genitivu množine nekih imenica (*afiksa, akorda*)
- naporedna upotreba glagola sa sufiksom *-nu-* i bez njega (*maknuti/maći*)

- prednost sufiksu *-ljiv* u odnosu na *-iv* u pridjevima (*predvidljiv*)
- nema tačke iza skraćenica *dr* i *mr*
- *h* dosljedno u *haos*, *hemija*, *hirurgija*...
- *s* dosljedno u *konsekventan*, *impulsivan*, *kosmopolit*...
- sufiks *-tija* dosljedno u *demokratija*, *birokratija*...
- preporučeno je pisanje stranih riječi fonetski
- bez tačke iza rimskih brojeva

Isto vrijedi i za sintaksička pravila:

- preporučena je upotreba konstrukcije *da* + prezent umjesto infinitiva (*moгу da kažem*, *želim da vidim*)
- preporučena je bezlična upotreba glagola *trebati* (*treba da pođemo*)
- enklitike ne teže drugom mjestu u rečenici (*postojeći tekst je upotpunjen*...)

Karakteristična leksika

U potrazi za specifičnim riječima, prvenstveno u odnosu na bosanski, pregledani su normativni rječnici sva četiri standarda – za bosanski, riječ je o rječniku Halilović, Palić, Šehović (2010), za crnogorski je, nažalost, na raspolaganju bio samo pravopisni rječnik u okviru Pravopisa crnogorskog jezika (2009), za hrvatski je uglavnom korišten Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/>) zasnovan na rječnicima V. Anića i Hrvatskom enciklopedijskom rječniku, dok je za srpski korišten Rečnik Matice srpske (2007). Rezultati pokazuju da su, pored karakteristične leksike, standardni jezici, za razliku od početaka, kada su manje ili više težili razlikovanju od ostalih standarda, počeli napuštati taj put i krenuli su putem ponovnog približavanja, naravno, iz razloga demokratičnosti i tolerancije prema manjinskim grupama, ali sigurno i iz razloga bolje razumljivosti. Tako od specifičnih riječi možemo izdvojiti sljedeće⁴:

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
bronza	bronza	bronca	bronza
buranija/mahuna/mohuna	mahuna	mahuna	boranija/mahuna
cvekla	-	cikla	cvekla
disajni/dišni	disajni	dišni	disajni
djelovanje	dejstvo/djejestvo	djelovanje	dejstvo
dobijati/dobivati	-	dobivati	dobivati/dobijati
dobrovoljac/dragovoljac	dobrovoljac	dobrovoljac/dragovoljac	dobrovoljac
duhati/puhati	duvati	duhati/puhati	duvati/puhati
dulum/dunum	-	dulum	dulum
embrio(n)	embrio	embrij	embrion
epiderma	-	epiderma	epiderm
erende	-	rende	rende
findžan	-	fildžan	fildžan
fudbal/nogomet	fudbal	nogomet	fudbal
genij(e)	genije	genij	genije
grah	-	grah	grah /pasulj
gumno/guvno	gumno/guvno	gumno	gumno
herbar(ij)	herbarijum	herbarij	herbar(ijum)
hiljada/tisuća	hiljada	tisuća	hiljada

⁴ Svi navedeni rječnici imaju i normativnu ulogu, tj. propisuju koje su riječi i oblici riječi "pravilni" za dati jezik. Pri tome, te preporuke predstavljaju skalu s manje ili više stepena – npr. Rječnik bosanskog jezika ima četiri stepena: strogo preporučeno (kad je naveden samo jedan oblik riječi), preporučeno (kad se kod alternativne riječi upućuje na ovu preporuku, ali se u natuknici preporučene riječi ne navodi alternativna), blago preporučeno (kad se i alternativa navodi u natuknici preporučene riječi), nije preporučeno (kad riječi uopće nema u rječniku), uz mogućnost dubleta, odnosno ravnopravnih sinonima. S obzirom na to, bilo bi previše komplicirano uzeti u obzir sve ove stepene preporučenosti pa su zbog jednostavnosti u tabelama, a i u cijelom radu, uzete u obzir samo snažno preporučene riječi. To znači da se u rječnicima kao dozvoljene mogu pronaći i alternativne riječi koje se obično nalaze u nekom od preostala tri standarda, ali ostaje činjenica da se neka druga riječ ili oblik te riječi preporučuje u datom standardu.

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
Himalaje/Himalaji	-	Himalaja	Himalaji
hlače/pantalone	-	hlače	hlače/pantalone
Holandija	Holandija	Nizozemska	Holandija
iglu/iglo	-	iglu	iglo
inat/inat	inat	inat	inat
inostranstvo/inozemstvo	-	inozemstvo	inostranstvo
inženjer/inžinjer	inženjer/inžinjer	inženjer	inženjer
Italijan	(I)Talijan	Talijan	Italijan
izići	izaći	izići	izaći/izići
janje	jagnje	janje	jagnje
jamac/jemac	jamac/jemac	jamac	jemac
jastučić	-	jastučić	jastuče/jastučić
jazavčar	jazavičar	jazavčar	jazavičar
jednačina/jednadžba	jednačina	jednadžba	jednačina
evanđelje	(j)evanđelje	evanđelje	jevanđelje
(j)ular	-	ular	ular
juni	jun(i)	lipanj	jun
kabal/kabel/kabl	-	kabel	kabl
kajsija	-	marelica	kajsija
katekizam	-	katekizam	katehizam
kavalir/kavaljer	kavaljer	kavalir	kavaljer
kino/bioskop	-	kino	kino/bioskop
kipar/vajar	-	kipar	kipar/vajar
kiseonik/kisik	kiseonik	kisik	kiseonik
klaonica	klanica	klaonica	klanica
kna	-	kana	k(a)na
ko	ko	tko	ko
kočni	-	koč(io)ni	koč(io)ni
komparatist	-	komparatist	komparati(vi)st
konsekvenc(ij)a	-	konsekvencija/konzekvencija	konsekvenc(ij)a
korištenje	korišćenje	korištenje	korišćenje
koverta/kuverta	koverta	kuverta	koverat/koverta
kovrdža/kovrča	kovrdža	kovrdža/kovrča	kovrdža
kosmonaut/astronaut	-	astronaut	kosmonaut/astronaut
kralješnica/kičma	kičma	kralješnica/kralježnica	kičma
krastavica	-	krastavac	krastavac
Krit	-	Kreta	Krit
križ/krst	-	križ	križ/krst
krompir	krompir	krumpir	krompir
licenc(ij)a	licenca	licencija	licenc(ij)a

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
liječnik/ljekar	ljekar	liječnik	ljekar
lobanja	lobanja	lubanja	lobanja
lješnik/lješnjak	lješnik	lješnjak	lješnik
ljuljačka/ljuljaška	ljuljaška	ljuljačka	ljuljaška
Mađar/Madžar	Mađar	Mađar/Madžar	Mađar
mahagonij	mahagoni	mahagoni	mahagoni
maslac/puter	-	maslac	maslac/puter
mašina/stroj	-	stroj	mašina
mater(n)ica	materica	maternica	materica
maternji	maternji	materinski	maternji
mendūša/minđuša	-	(mindūša/mindūha)	mindūša
merdevine/ljestve	-	ljestve	merdevine/ljestve
mirovina/penzija	penzija	mirovina	penzija
mermer/mramor	mermer	mramor	mermer/mramor
mrkva	-	mrkva	mrkva/šargarepa
mršavjeti	mršaviti	mršavjeti	mrša(vi)ti
naočale/naočali/naočare	naočare	naočale	naočare/naočari
napast(v)ovati	-	napastovati	napastvovati
naranča/narandža	narandža/pomorandža	naranča/narandža	narandža
nuž(d)an	nužan	nužan	nužan
oba	oba	obadv	oba
obaveza	obaveza	obveza	obaveza
obim/obujam/opseg	-	opseg	obim/ opseg
obitelj/porodica	-	obitelj	porodica
ocat/sirće	sirće	ocat	sirće
odbrana	odbrana	obrana	odbrana
opekotina/opeklin	-	opeklin	opekotina
o(p)klada	opklada	oklada	opklada
ormar	-	ormar	orman/ormar
oskvrnuti/oskrnaviti	-	oskvrnuti/oskrnaviti	oskrnaviti
osluhnuti/oslušnuti	-	osluhnuti	oslušnuti
otk(v)ačiti	-	otk(v)ačiti	otkačiti
ovlašteno	ovlašćeno	ovlašteno	ovlašćeno
paradajz/rajčica	paradajz	rajčica	paradajz
parče/djelić/komadić	parče/djelić	djelić/komadić	parče/djelić/komadić
pekara	-	pekarnica	pekara
Perzija	-	Perzija	Persija
pijaca/tržnica	p(i)jaca	tržnica	pijac(a)/tržnica
pijetao/pijevac/horoz	-	pijetao	pijetao/pijevac
plaća	plata	plaća	plata

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
pl(j)osnat	-	pl(j)osnat	pljosnat
pojednostav(n)iti	-	pojednostav(n)iti	pojednostaviti
poklon/dar	poklon	dar	poklon/dar
p(r)opratni	-	popratni	propratni
porcelan/porculan	-	porculan	porcelan
posvojan/prisvojni	prisvojni	posvojan	prisvojni
pothvat/poduhvat	-	pothvat	poduhvat
podsticaj/poticaaj	podsticaj	poticaaj	podsticaj/poticaaj
povrćar/povrt(l)ar		povrćar	povrtar
pozajmljivati/pozaimati	-	pozajmljivati	pozajmljivati
pozorište	-	kazalište	pozorište
preslušati	-	preslušati	preslišati/preslušati
pristalica/pristaša	-	pristalica	pristalica/pristaša
pristra(s)no	pristrasno	pristrano	pristrasno
prodav(ao)nica	prodavnica	prodavaonica	prodav(ao)nica
riža/pirinač	pirinač	riža	riža/pirinač
rodica/rođak(inj)a	rođaka	rodica/rođakinja	rodica/rođaka
Rumunija	Rumunija	Rumunjska	Rumunija
sahadžija	sajdžija	sajdžija/sahačija	sajdžija
san(j)kati	-	sanjkati	sankati
sanskrt	-	sanskrt	sanskr(i)t
satana/sotona	-	Satana/Sotona	satana
sedmica	-	tjedan	sedmica/nedjelja
se(r)džada	-	serdžada	sedžada
sestrič(i)na	sestrična	sestrična	sestričina
sirutka/surutka	surutka	sirutka	surutka
skrob	skrob	škrob	skrob
smetljar	-	smetlar	smetlar
soluf	-	soluf/zoluf/zuluf	zuluf
spas(i)ti	spasiti	spasiti	spasti
spol	pol	spol	pol
spomenuti	pomenuti	spomenuti	(s)pomenuti
srebrn	-	srebr(e)n	srebrn
sretan	srećan	sretan	srećan
Sr(ij)em	Srem	Srijem	Srem
stahor/štakor	-	štakor	pacov
stepen/stupanj	stepen	stupanj	stepen
stoljeće/vijek	stoljeće/vijek	stoljeće	stoljeće/vijek
stup	-	stup	stub
sudija/sudac	sudija	sudac	sudija

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
supstanc(ij)a	-	supstancija	supstanca
šiiija/šiit/šija/šit	-	ši(j)it	šijit
šišarka/šišarica	-	šišarka	šišarka
škorpion	-	škorpion	skorpija
Španija	Španija	Španjolska	Španija
šukun-	čukun-	šukun-/čukun-	čukun-
šuljati/šunjati se	šunjati se	šuljati se	šunjati se
šutjeti	ćutati	šutjeti	ćutati
Švicarska	Švajcarska	Švicarska	Švajcarska
tačka	tačka	točka	tačka
također	takođe	također	takođe
tečić/tetić	tetkić	tetić	tetkić
tunjevina/tunovina	tunjevina	tunjevina/tunina/tunovina	tunjevina
ubica/ubojica	ubica	ubojica	ubica
uglj(en)ik	ugljenik	ugljik	ugljenik
ukrštenica/križaljka	-	križaljka	ukrštenica
ulj(a)ni/uljeni	-	ulj(a)ni/uljeni	ulj(a)ni
uvjeriti	uvjeriti/ubijediti	uvjeriti	uvjeriti/ubijediti
uslov/uvjet	uslov	uvjet	uslov
univerzitet	univerzitet	sveučilište	univerzitet
u(s)porediti	uporediti	usporediti	uporediti
usisivač	usisivač	usis(iv)ač	usisivač
vjerovatno	vjerovatno	vjerojatno	vjerovatno
vodstvo/vođstvo	vođstvo	vodstvo	vođstvo
voz	voz	vlak	voz
vreća	džak	vreća	vreća/džak
zapovijed/zapovijest	zapovijed/zapovijest	zapovijed	zapovijest
zrak	vazduh/zrak	zrak	vazduh/zrak
zlatar(nic)a	-	zlatarnica	zlatar(nic)a
želučani/želudačni	želudačni	želučani	želudačni
žeti/žnjeti	žnjeti	žeti	žeti
žmiriti/žmuriti	žmuriti	žmiriti	žmiriti/žmuriti

Ono što je isto, ili gotovo isto u sva četiri standarda je sljedeće:

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
dedo/djed	đed/djed	djed	djed(a)
dinosaur	-	dinosaur(us)	dinosaur(us)
d(v)ogled/durbin/dalekozor	-	dogled/dalekozor/durbin	d(v)ogled/durbin/dalekozor
perika/vlasulja	perika	perika/vlasulja	perika/vlasulja
perut	perut	perut	perut
pritisak/tlak	-	pritisak/tlak	pritisak/tlak
shema/šema	shema/šema	shema/šema	shema
sinov(ljev)	-	sinov(ljev)	sinov(ljev)
sk(e)rlet	-	sk(e)rlet	sk(e)rlet
snaha	snaha	snaha	snaha
spekulirati/špekulirati	špekulisati	spekulirati/špekulirati	spekulisati/špekulisati
spilja/špilja	-	spilja/špilja	spilja/špilja
(s)prud	-	sprud	(s)prud

S druge strane, u sva četiri standarda prisutne su i riječi koje možda i ne bismo očekivali u njima:

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
Banjalučanin/ Banjolučanin	Banjalučanin	Banjalučanin/ Banjolučanin	Banjolučanin/ Banjalučanin
filter	filter	filtrar/ filter	filter
intereždžija	-	intereždžija/intereščija	intereždžija
jedanput/ jedared	jedanput	jedanput	jedanput
kat/sprat	sprat	kat	kat/sprat
komšija/susjed	komšija/ susjed	susjed	komšija/ susjed
kuće/štene	kućić	kuće/štene	kuće/štene
kućanica/domaćica	-	kućanica/ domaćica	kućanica/domaćica
kut/ugao	-	kut/ ugao	ugao
muzika	muzika	muzika /glazba	muzika
odgoj	vaspitanje	odgoj	odgoj /vaspitanje
pasoš	-	put(ov)nica	pasoš/putnica
postdiplomski	postdiplomski/ poslijediplomski	postdiplomski	postdiplomski
sintaksički/ sintaktički	sintaksički	sintaktički	sintaksički/ sintaktički
talas/val	val	val	talas/ val
ulje	ulje	ulje	ulje/ zejtin
zbir	zbir	zbir /zbroj	zbir/ zbroj

Naravno, to ne znači da su ove riječi tipične i da se široko upotrebljavaju, ali je sama činjenica njihovog postojanja dovoljan signal da se prestalo s razjednačavanjem te da se u normu vraćaju i neke nepravedno izbačene riječi.

Zaključak

Kako je ovaj rad pisan s namjerom da olakša bibliotekarima prepoznavanje o kom se jeziku u određenom tekstu radi, na osnovu provedene analize možemo zaključiti da je riječ o bosanskom jeziku ako se u tekstu upotrebljavaju riječi *lahko, mehko, kahva; hren, hurma* i sl., pridjevi kao *koziji, božiji,*

uz karakterističnu leksiku. Crnogorski se najlakše prepoznaje po grafemima *š* i *ž* te riječima kao *nijesam, đe, ćerati*. Hrvatski je najlakše prepoznati ako se javlja odvojeno pisanje *ne ću, stol, sol, kolca, podcrtati, dobitci*, također uz karakterističnu leksiku, dok je srpski, izuzev po ćirilici i ekavici, u ijekavskoj latiničnoj varijanti prepoznatljiv po rijetkom infinitivu, glagolu *trebati* u bezličnom obliku i karakterističnoj leksici.

Ukoliko ovi parametri nedostaju, postoje i određeni broj pravila po kojima se može razaznati o kom se standardnom jeziku radi. Preglednosti radi, daju se tabelarno primjeri za svako od ovih pravila:

bosanski	crnogorski	hrvatski	srpski
opći	opšti	opći	opšti
utjecaj	uticaj	utjecaj	uticaj
prijevod/prevod	prijevod/prevod	prijevod	prevod
protivotrov/ protuotrov	protivotrov	protuotrov	protivotrov
sadrug/sudrug	sadrug	sudrug	sadrug
autorica	autorka/autorica	autorica	autorka
angažirati/angažovati	angažirati/angažovati	angažirati	angažovati
orijentirati/orijentisati	orijentisati	orijentirati	orijentisati
akcijski/akcioni	akcijski/akcioni	akcijski	akcioni
aluminij	aluminij(um)	aluminij	aluminijum
pisat ću	pisaću / pisat ću	pisat ću	pisaću
ustranu, dotamo	odskora, uglas	ustranu, dotamo	u stranu, do tamo
labirint	lavirint	labirint	lavirint
Evropa	Evropa	Europa	Evropa
august	avgust	august	avgust
hurma	urma	hurma	urma
devetero	devetoro	devetero/devetoro	devetoro
majkin	majkin/majčin	majčin	majčin
koziji	kozji/koži	kozji	kozji
akrobat(a)	akrobat(a)	akrobat	akrobata
afikasa/afiksa	afikasa/afiksa	afikasa/afiksa	afiksa
maknuti/maći	maknuti/maći	maknuti	maknuti/maći
predvid(lj)iv	predvid(lj)iv	predvidljiv	predvidljiv
dr.	dr	dr.	dr
hemija	hemija	kemija	hemija
kosmopolit	kosmopolit	kozmpolit	kosmopolit
demokratija	demokratija	demokracija	demokratija
Bach/Bah	Bah	Bach	Bah

Kao što se iz tabele vidi, rješenja nisu jednoznačna, nego se najčešće dva, ponekad i tri standarda podudaraju. Međutim, kombinacija ovih pravila trebala bi biti dovoljna da se, pored karakterističnosti s početka, nesumnjivo i jednoznačno odredi o kojem je jeziku riječ.

Literatura

- Babić, S., Finka, B., i Moguš, M. 2006. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, L. Marković, I., i Mićanović, K. 2007. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, D. 2002. "Lingvistički nazivi na srednjojužnoslavenskom području" *Jezik* 49: 1–9.
- Halilović, S. 2004. *Pravopis bosanskoga jezika za osnovne i srednje škole*. Zenica.
- Halilović, S., Palić, I., i Šehović, A. 2010. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- HJP – *Hrvatski jezični portal* [online] hjp.znanje.hr. Datum pristupa: 15. 1. 2018.
- Kordić, S. 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Muratagić-Tuna, H. 2005. *Bosanski, hrvatski, srpski aktuelni pravopisi: Sličnosti i razlike*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Pešikan, M., Jerković, J., i Pižurica, M. 2010. *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke, 2009.
- Rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska 2007.
- Simić, R. 2010. *Pravopis srpskog jezika*. Beograd: Jasen.

Documentary heritage

PROFESSIONAL PAPER

BOSNIACA 2017; 22: 34-46
UDC 811.163.4:(282.4)

HOW TO RECOGNIZE BOSNIAN, MONTENEGRIN, CROATIAN AND SERBIAN STANDARD LANGUAGE

Abstract

The Bosnian, Montenegrin, Croatian and Serbian standard language as their base have Štokavian dialect and therefore have a lot of similarities. However, as they spread in different territories, and the history of their development is different, one can also find significant differences. In all these similarities and differences, there are certain spelling, grammatical, constructive rules, as well as lexicon, that can be used to identify one of these four standard language. The intention of this text is to help librarians with identification of standard language of some text and contains the most important rules and lexicon that can be used in that purpose.

Key words: Bosnian, Montenegrin, Croatian, Serbian, standard language, norm, normative differences